

O'QUVCHILARDA SEZGI XUSUSIYATLARINI SHAKLLANISHI VA UNING PSIXOLOGIK JIHATLARI

Abduvaliyeva Mamlakat Maqsudjonovna
Namangan viloyati Kosonsoy tumani 29-sonli
umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'quvchilarda sezgi jarayonlarining shakllanishi, uning psixologik xususiyatlari hamda ta'lim jarayonidagi ahamiyati yoritiladi. Sezgi bilish jarayonining boshlang'ich bosqichi bo'lib, u orqali bola atrof-muhitni idrok etadi va yangi ma'lumotlarni qabul qiladi. Maqolada sezgi rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: sezgi, idrok, bilish jarayoni, psixologiya, o'quvchi, rivojlanish, analizatorlar.

KIRISH

O'quvchilarda sezgi xususiyatlarining shakllanishi psixik rivojlanishning muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Sezgi orqali inson tashqi dunyodagi predmet va hodisalarning alohida belgilarini bevosita qabul qiladi. Bu jarayon bilish faoliyatining boshlang'ich asosini tashkil etadi.

Sezgi jarayoni ko'rish, eshitish, hid bilish, ta'm bilish va teri sezgisi kabi analizatorlar orqali amalga oshadi. Har bir sezgi turi bolaning atrof-muhitni idrok etishida muhim rol o'ynaydi. Masalan, ko'rish sezgisi orqali rang va shakllar, eshitish sezgisi orqali tovushlar qabul qilinadi.

O'quvchilarda sezgi xususiyatlarining rivojlanishi yoshga bog'liq bo'lib, kichik maktab yoshida ayniqsa tez shakllanadi. Bu davrda bolalar sezgi orqali ko'proq ma'lumot qabul qiladi va ularni amaliy faoliyat bilan bog'lay boshlaydi.

Psixologik jihatdan sezgi jarayonining rivojlanishiga e'tibor, diqqat va tajriba katta ta'sir ko'rsatadi. Bola qanchalik ko'p kuzatsa va faol harakat qilsa, uning sezgi qobiliyatlari shunchalik rivojlanadi.

Ta'lim jarayonida sezgini rivojlantirish uchun ko'rgazmali vositalar, amaliy mashg'ulotlar va interfaol metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi. Bu o'quvchilarning bilimni chuqurroq qabul qilishiga yordam beradi.

Shuningdek, sezgi xatoliklari ham mavjud bo'lib, ular noto'g'ri idrok qilishga olib kelishi mumkin. Shu sababli o'qituvchi bolalarda to'g'ri kuzatish va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishi lozim.

Sezgi qobiliyatining ba'zi turlari insonda ona qornidaligi davridayoq birmuncha shakllanadi hamda tug'ilgandan keyin vaqt o'tishi, o'sib-ulg'ayishi, ichki va tashqi

omillar ta'sirida yanada mustahkamlanadi. Eshitish sezgisi orqali biz atrofimizda kechayotga voqea-hodisalarni eshitamiz, anglaymiz, fikr yuritamiz va munosabat bildiramiz. Bizning bunday munosabatimiz tashqi omillarga nisbatan befarq emasligimizni bildiradi. Insonlarda sezgi qobiliyati asosan, maktab yoshidagi bolalarda juda faol rivojlangan va ma'lumotlarni ko'rish, eshitish va yozish orqali tez qabul qiladi va xotirada juda uzoq muddat, balki, keksa yoshigacha saqlanib qolish xususiyati bilan juda ahamiyatlidir.

“Sezgi deb - atrofimizdagi narsa va hodisalarning sezgi a'zolarimizga bevosita ta'sir etishi natijasida ularning ayrim belgi va xususiyatlarini miyamizda aks ettirilishini aytamiz.”

Ko'rish va eshitish sezgisi eng yuksak rivojlangan sezgilar qatoriga kiritiladi. Maktab o'quvchilarida ko'rish sezuvchanligi va bitta ko'rgan narsasini xotirada saqlab qolish qobiliyati katta yoshli insonlarga nisbatan ancha yaxshi rivojlangan.

Butun bir dars mobaynida doskaga yozilgan ma'lumotlar o'quvchi xotirasiga ko'rish orqali hamda o'qituvchi leksiyasini eshitish orqali qabul qilinadi va saqlanadi. Universitet talabalaridan farqli ravishda maktab o'quvchilarida xotira tiniq va ko'p ma'lumotni qabul qila olish xususiyatiga ega bo'ladi.

“Analizatorlarning o'zaro munosabati va mashq qilish natijasida sezuvchanlikning ortishi sensibilizasiya deb ataladi. Masalan, mashq qilish natijasida musiqa bilan shug'ullanadigan bolalarda past, baland ohanglarni eshitish qobiliyati rivojlanib boradi.” [Umumiy psixologiya. B.Turakulov, Termiz, 2018, 58 b]. Chindan ham shunday, maktab yoshidagi bolalarda boshlang'ich tarzda alifbo o'rgatiladi, keyin sekin-sekin qo'shib yozishni va gaplar, matnlar yozish ko'nikmalarini shakllantiriladi. Hamda keyin kuzatishimiz mumkinki, ularga og'zaki diktant aytilganda ular bemalol yoza oladi, negaki ularning eshitish sezgirligi va xotiradagi yuklangan ma'lumotlari yordam beradi.

Biz maktabga bolalarni qabul qilish jarayonida ularning aqliy faoliyati va iqtidorini, sezuvchanlik qobiliyati va intilishini inobatga olgan holda qabul qilishimiz kerak deb o'ylayman. Chunki bir xil yoshdagi bolalarning hammasi ham bir xil aqliy imkoniyatga va iqtidorga ega emas. Ulardagi sezgi organlari va ma'lumotlarni qabul qilish jarayonlari ham har xil. Bitta mavzu matni doskaga yoziladi va o'quvchilarga ko'chirib yozish vazifasi beriladi. Bitta sinfdan o'rtacha 25 nafar o'quvchi bo'ladigan bo'lsa, ulardagi ma'lumotni qabul qilish qobiliyati, ko'chirib yozish tezligi, bilim ko'nikmasi ham har xildir. Ko'pchilik sinflarda orqada qoladigan, o'zlashtirishi qiyin bo'lgan o'quvchilar ham bo'ladi. Pedagoglar ular bilan alohida yoki ko'proq ishlashlari, mashg'ulotlar olib borishlari maqsadga muvofiq bo'ladi.

Sezgilarning rivojlanishida o'spirinlar psixologiyasi bilan bog'liqlik jihati mavjud. Yaratilgan shart-sharoitlar ostida o'spirinning aqliy va axloqiy jihatdan o'sishiga o'ziga xos sifatlar va fazilatlar namoyon bo'ladi. Yuqori sinf o'quvchilari

o'zlarining sezgi qobiliyatlarining o'sishi natijasida ijtimoiy hayotda faollikka harakat qiladilar, dolzarb muammolarni hal qilishda ishtirok eta boshlaydilar.

Ularning ijtimoiy hayotda faol qatnashishi, ta'lim jarayonining ongida yanada rivojlanishi dunyoqarashining kengayishiga, sezgi qobiliyatining yanada ortishiga, qiziqishlarning ko'payishiga, yuksak insoniy tuyg'ularning vujudga kelishiga, bilimni o'zlashtirishga ijodiy yondoshishning kuchayishiga olib keladi. Maktab yoshidagi bolalarning sezgi qobiliyatlari yanada shakllanishi ularning oilada, maktabda mehnat va aqliy faoliyati ortishida, fanlarni o'zlashtirish ko'lemi kengayishida hamda mustaqil hayotga qadam qo'yishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktab yoshidagi bolalarning sezgi qobiliyatlari har xil rivojlanish bosqichida ko'rinadi va namoyon bo'ladi. Sezgilarning ahamiyatli jihatini ular o'rtasida turli xildagi psixologik testlar, o'yinlar o'tkazish orqali bilib olishimiz mumkin.

O'quvchilardagi o'qishga bo'lgan layoqatini yanada oshirish uchun ularga o'z o'rnida rag'bat ham berish kerak. O'quvchilarning iqtidori va sezgi layoqati atrof-muhit ta'sirida shakllanadi, rivojlanadi. Yaxshi muhit va tarbiya bo'lsa ulardagi qobiliyatlar o'sib boradi. Agar noqulay va nosog'lom muhit hukmronlik qilgan joyda tarbiyalansa, undagi bor bo'lgan iqtidor ham so'nadi, rivojlanishdan to'xtaydi.

Shuning uchun har bir ota-ona farzandiga o'rnak bo'lishi va o'z o'rnida sog'lom muhitni, shart-sharoitni yaratib berishlari kerak, nazarimda. Pedagoglar va ota-onalar o'quvchilardagi iste'dod va sezgi qobiliyatlarining rivojlanishini vaqtida anglagan holda ularga to'g'ri yo'nalish berishlari kerak.

Jamiyatimizda malakali kadrlarning yetishib chiqishlari, ularning vatanimiz taraqqiyotiga munosib hissa qo'shishlari uchun, avvalambor, maktab bosqichining metodik jihatdan mustahkamlanishiga, o'quvchilarga sifatli va to'g'ri ta'lim-tarbiya berilishiga katta ahamiyat qaratishimiz kerak.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarda sezgi xususiyatlarining shakllanishi bilish jarayonining asosini tashkil etadi. To'g'ri tashkil etilgan ta'lim va tarbiya jarayoni sezgi qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi va bolaning umumiy psixologik rivojlanishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Umumiy psixologiya. V.Turakulov, Termiz, 2018.
2. Амиркулович, Х. У. (2021). ТАРИХ ДАРСЛАРИНИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА МИНИАТЮРАЛАРДАН
3. ФОЙДАЛАНИШНИНГ ЙЎЛЛАРИ. Scientific progress, 1(3).
4. Ҳайдаров С. (2021). Ўзбекистон тарихини ўқитишда миллий миниатюрадан фойдаланиш (Бобурнома мисолида). Academic Research in

-
5. Educational Sciences. 2 (7). 760-764.
 6. Khaydarov S,A. (2023). Using technologies in teaching social sciences.
 7. Ziyonet

